

לא חוזרים אחורה: המלצות ליציאה ממשבר החינוך

ינואר 2021

ד"ר סראב אבו רביעה קווידר | מרצה בכירה, המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון
בנגב
פרופ' יוסי דהאן | פרופסור למשפטים וראש החטיבה לזכויות אדם במרכז האקדמי
למשפט ועסקים רמת-גן

מבוא

מגפת הקורונה פרצה אל עולמנו לפני כעשרה חודשים, ובמהלך התקופה הזאת הוכרזו שלושה סגרים שבהם הופסקו הלימודים בבתי הספר והתלמידים עברו ללמידה מרחוק. המעבר הזה חשף את אי השוויון בין חלקים שונים באוכלוסייה שהיה קיים עוד לפני המשבר, והחריף אותו. כמו כן, המשבר חשף כשלים רבים באופן בו טיפל משרד החינוך בלמידה מרחוק. בנוסף, השהות הממושכת של התלמידים בבית יצרה פערים לימודיים, חברתיים ורגשיים בקרב כל שכבות האוכלוסייה, אך הפערים חמורים יותר בקרב אוכלוסיות מוחלשות ובקרב יישובי הפריפריה, בעיקר בחברה הערבית והחרדית. **נכון להיום לא ידוע לנו על הקמת צוות משרדי שתפקידו לטפל בפערים אלה.**

א. סגירה לא מוצדקת של בתי הספר במהלך הסגרים

סגירת בתי הספר באופן מוחלט ואי הגעה של התלמידים אל מוסדות החינוך איננה פעולה מוצדקת מבחינה אפידמיולוגית. נייר עמדה של איגוד רופאי בריאות הציבור של ההסתדרות הרפואית בישראל (אוקטובר 2020) מראה כי אין עדויות מובהקות וברורות המעידות על אחוזי תחלואה גבוהים בבתי הספר, וכי הסיכון לתחלואה קשה ולתמותה מהנגיף בקרב ילדי בתי הספר הוא קלוש. כמו כן, נייר העמדה מצביע על כך ש"רוב מקרי הדבקה כנראה שלא התרחשו בין כתלי בית הספר. בישראל לא נצפו התפרצויות גדולות מהנגיף בבתי ספר יסודיים. נתונים שהציג משרד החינוך מצביעים על כך שבקרב התלמידים הצעירים, חלקם היחסי של התלמידים המאובחנים קטן מחלקם היחסי בקרב כלל תלמידי ישראל." (שם:1). בנוסף לא נצפו מקרי הדבקה קשים מתחת לגיל 19, בסך הכל אושפזו 250 ילדים. גם בחזרה ללימודים עד כיתה ג' ופתיחת שערי בתי הספר לא נצפתה עלייה או התפרצות בתחלואה.

מדינות רבות באירופה לא סגרו את שערי בתי הספר בזמן הסגר השני. מדינות שונות, כגון דנמרק, סקוטלנד ואירלנד, העבירו חלק רב מהלמידה למרחבים הפתוחים. **בישראל, שבה כ-300 ימי שמש בשנה, קפסולת זמן-מרחב שפיתח פרופ' צחי בירק (2020) עשויה לתת מענה לאופן החזרה ללמידה בקפסולות.**

ב. פער דיגיטלי

לחלק רב מתלמידי האוכלוסיות המוחלשות עדיין יש מחסור רב במחשבים, ציוד קצה או גישה לאינטרנט. [בדוח הקודם שלנו](#) התרענו מפני המחסור בציוד כזה אך משרד החינוך טרם סיפק מחשבים ו\או חלופות ללמידה דיגיטלית תלויית אינטרנט לאוכלוסיות החסרות ציוד זה.

מניתוח אגף הכלכלן הראשי באוצר, כ- 20% מהתלמידים בישראל מתגוררים במשקי בית ללא מחשב ול- 27% מהתלמידים אין בבית חיבור לאינטרנט. כ- 6% מהתלמידים היהודים הלא חרדים מתגוררים במשקי בית ללא מחשב, ו- 8% מתגוררים במשקי בית ללא חיבור לאינטרנט. לעומת זאת, 26% מהתלמידים הערבים מתגוררים במשקי בית שאין בהם מחשב ו- 28% מתגוררים במשקי בית ללא חיבור לאינטרנט, ואילו בקרב תלמידים חרדים - 42% מתגוררים במשקי בית ללא מחשב ו- 72% מתגוררים במשקי בית ללא חיבור לאינטרנט. מהניתוח של אגף הכלכלן הראשי עולה כי בעוד שלכל תלמיד מהעשירון העליון יש שני מחשבים במשק הבית שלו בממוצע, רק לרבע מהתלמידים בעשירון התחתון יש מחשב במשק הבית. כלומר, יש פער של פי עשרה בין העשירון העליון לעשירון התחתון במספר המחשבים לתלמיד. ממצא זה ממחיש את קושי יישום הלמידה מרחוק של תלמידים מהעשירונים הנמוכים, שהם יותר מחמישית מכלל התלמידים במערכת החינוך. למעשה, ברוב משקי הבית בעשירון התחתון אין מחשב או חיבור לאינטרנט וחסרה בהם התשתית הנדרשת להוראה מרחוק. מי שסובל מהפער הדיגיטלי הם התלמידים מהשכבות המוחלשות, הסובלים גם מהיעדר תנאים הכרחיים נוספים ללימוד מקוון כמו תשומת לב והדרכה של ההורים והיעדר מרחב פיסי מספיק ללמידה. גם כאשר בתי הספר סיפקו טאבלטים לתלמידים, הם לא סיפקו אותם לכל בני המשפחה שנאלצו לבחור מי מבין ילדיהם יקבל את הזכות ללמוד. דוח מבקר המדינה (4:2020) מראה כי בכמעט רבע ממשקי הבית שבהם ילדים בני 15 שהשתתפו במבחן פיז"ה 2018 יש לכל היותר מחשב אחד. [לאחרונה פורסם](#) כי שר החינוך עצמו עסוק בימים אלה בחלוקה של מחשבים לתלמידים, אלא שעל פי הפרסום מדובר ב-150,000 מחשבים בלבד, כשהמחסור מוערך במאות אלפים.

25 שנה לתוכנית "מחשב לכל ילד", וכאמור, לרבע מתלמידי ישראל אין מחשב בבית – בעיה חמורה גם בתקופת שגרה.

ג. העמקת הפערים הלימודיים

הפערים הלימודיים העמיקו בעיקר בקרב שתי אוכלוסיות, כפי שציינו למעלה - הערבית והחרדית. בנוסף, במסמך התכנית הפדגוגית שהכין משרד החינוך ללמידה בעת הקורונה, במענים לאוכלוסייה הבדואית מבין יתר המענים לאוכלוסיות המיוחדות, לא נמצא מענה המתייחס להקצאת ציוד וחיבורי אינטרנט אלא בעיקר מתייחס להכשרה ללמידה מרחוק (משרד החינוך, 2020:21).

הפערים הלימודיים נוצרו כתוצאה מאובדן מוטיבציה וחוסר יכולת לשהות שעות רבות מול המסך. גם כאשר צומצמו שעות הלמידה מרחוק ובמקומן נשלחו מטלות לימודיות, נדרשה מוטיבציה גבוהה ללמידה עצמית ויכולת התמדה שלא עמדו בה רוב התלמידים. אחת המטרות שהציב משרד החינוך עם פתיחת שנה"ל תשפ"א (ר' "תמצית התכנית הפדגוגית לשנה"ל תשפ"א בשגרת קורונה, אוגוסט 2020) בין היתר, היא פיתוח לומד עצמאי ודיגיטלי - "בעל יכולת לקבל החלטות מושכלות, לזהות פעולות נדרשות, להציב יעדי התפתחות ולמידה אישיים ולחתור להשגתם באופן עצמאי", לומד בעל מודעות והכוונה עצמית - "בעל יכולת להצבת יעדים, לבקרה עצמית ולתכנון הלמידה", ולומד דיגיטלי - "בעל ידע המאפשר לו להשתמש בטכנולוגיות מידע ותקשורת למגוון צרכים ומטרות לימודיות ובחיי היומיום באופן אחראי, יעיל והולם, להסתגל במהירות לשינויים והתפתחויות, לצמצם סיכונים ולהימנע מפגיעות בסביבה המקוונת" (שם: 9). אמנם מטרות אלו ראויות, אך אל מול הפערים הדיגיטליים ואי השוויון המעמיקים בקרב אוכלוסיות מוחלשות בישראל, סביר להניח שמטרות אלו יתאימו יותר לתלמידים בעלי רקע חזק כלכלית.

במסמך זה מתייחס משרד החינוך להקדשת החודשיים הראשונים בשנת הלימודים, בעיקר בכיתות היסודי, לחזרה על החומר על מנת לצמצם פערים (שם: 6). למרות הצמצום בחומרי הלימוד ומיקוד ההוראה במקצועות הליבה, מתקיימת פגיעה משמעותית באופן העברת החומר דרך פלטפורמות מקוונות, שכן חלה ירידה במוטיבציה ובריכוז בקרב רבים מן הילדים גם בקרב אלה המוגדרים כחזקים. בחלק מבתי הספר ויתרו כליל על לימודי המדעים למשל (מתוך ראיונות) עקב חוסר היכולת להתמודד עם למידה חלקית מרחוק.

העמקת הפערים הלימודיים ניכרת גם בקרב תלמידי כיתות י"א-י"ב הנבחרים לבחינות המגן והבגרות. כתוצאה מהסגר השלישי, בחלק מבתי הספר בוטלו בחינות המגן שכן לא כל בתי הספר מעוניינים במבחן מקוון. בהתקרב בחינות מועדי החורף (פברואר-מרץ 2021) לא ידוע על מועדים לבחינות המגן שהן הכרחיות למתן ציון לפני בחינת הבגרות. קיים חשש שהדחיות הרבות של בחינות המגן יביאו לקיומן במועדים צפופים שיקשו עוד יותר על התלמידים בגלל החשש של בתי הספר לקיים בחינות מגן מהבית (מקוונות). בנוסף, נחשפה בפני הציבור פרשה בה הענישו פקידי משרד החינוך תלמידים שנבחנו בבחינת האזרחות ומקצועות אחרים שציוני בחינת הבגרות בהן היו גבוהים יותר מהציונים בבחינות הבית ספריות על ידי הורדת ציונים. רק לאחר חשיפת המחלל השערורייתי בתקשורת, חזרו בהם ו"פיצו" את התלמידים בהעלאת ציונים. יש צורך לקדם מנגנון פיקוח על פקידי המשרד כדי שפרשות כאלה לא יקרו שנית.

ד. נשירה מבית הספר

כתוצאה מהגורמים שהוזכרו למעלה ישנה נשירה סמויה מהלמידה מרחוק כלומר השתתפות חלקית, ובקרב אוכלוסיות מוחלשות כלכלית ופוליטית, בעיקר הערבית והבדווית, נשירה גלויה שאחת מתוצאותיה היא יציאה של בני נוער לשוק העבודה המוחלש. משרד החינוך התרשל במילוי תפקידו כפקח ובקר על תלמידים אלה שכן **במהלך כל התקופה לא נאספו נתונים על אחוזי הנשירה**. כך עולה מדוח מבקר המדינה: "עם פתיחת שנת הלימודים התשפ"א, אין בידי משרד החינוך תמונת מצב מלאה בדבר אמצעי קצה וחיבור לאינטרנט בבתי התלמידים והמורים. יתרה מכך, ממצאים ראשוניים של הבדיקה העלו כי אין מועד ברור שבו צפוי שתהיה למשרד תמונת מצב כזו." (דוח מבקר המדינה, 2020: 3).

הצפיפות במבנים ובכיתות לימוד לא איפשרה חזרה מלאה של כלל התלמידים, ומערכת השעות צומצמה ונחלקה בין למידה סינכרונית לא-סינכרונית. אחד המענים שדוח מבקר המדינה ממליץ עליהם הוא שימוש במרחבים הסביבתיים של העיר על מנת לאפשר למידה ומפגשים ובכך גם להקל על המשק. כך למשל מציין הדוח, כי עוד לפני פתיחת שנה"ל התשפ"א קמו כמה יוזמות של רשויות מקומיות ללמידה מרחוק מחוץ לבתי הספר שאינה בבתי התלמידים, למשל יוזמה של עיריית חדרה המפתחת מודל של הפיכת העיר חדרה לבית ספר אחד גדול. כל משאבי העיר מופו במטרה להשתמש בהם כמרחבי למידה זמינים לתלמידי העיר במהלך שנה"ל התשפ"א: החווה החקלאית, מוזיאון הרפואה, המתנ"סים, פארק נחל חדרה, בית הנוער, הפלנטריום, מרכז הצעירים, הקונסרבטוריון, שמורות הטבע, אולפן הרדיו האינטרנטי ומשאבים עירוניים נוספים. חלק מהלמידה במרחבים הסביבתיים תובל על ידי צוותי המרחבים האלה, חלקה על ידי מורי בתי הספר, וחלק אחר על ידי מדריכים ותומכי הוראה המגויסים בימים אלה על ידי העירייה, מתוקף המנדט שניתן לה במסגרת המתווה להפעלת מערכת החינוך התשפ"א שאושר בממשלה. פעולות דומות נעשות גם ברשויות מקומיות אחרות (דוח מבקר המדינה, 2020:24).

מענים קיימים בעולם:

עם פרוץ המגפה, מדינות רבות בעולם הפעילו את מערכת הלמידה מרחוק. מדינות אלו הבינו כי הלמידה מרחוק מייצרת פערים בין התלמידים ומיד החלו להפעיל מענים אלטרנטיביים ללמידה מרחוק, כגון אספקת אמצעי קצה לתלמידים הנזקקים לכך, בין השאר באמצעות השאלה שלהם, הצעת חבילות אינטרנט במחירים מוזלים ומתן אפשרות לתלמידים לקבל חומרי למידה מודפסים. בסינגפור למשל, נדרש מהתלמידים לא לעבוד יותר משעתיים ביום מול המחשב, וביתר היום קיבלו התלמידים חומרים מודפסים, או טלפונים חכמים. ההורים הודרכו לגבי חלוקת הזמן ללמידה עם ילדיהם, ובאזורים שבהם אין גישה לאינטרנט, הממשלה סיפקה חיבורים. בקליפורניה חל איסור על רשויות החינוך לחייב את התלמידים לרכוש אמצעי קצה כתנאי להשתתפות בלמידה. ביפן מערכת השעות הותאמה על מנת לאפשר למספר ילדים במשפחה ללמוד ממחשב אחד.

ה. פערים רגשיים-חברתיים

סגירת מערכת החינוך פגעה וממשיכה לפגוע גם בפן הרגשי והחברתי של התלמידים, ומעצימה את תחושת הבדידות והניכור בעיקר בקרב אוכלוסיות בסיכון (איגוד הרופאים בישראל, 2020) שכן בזמן הלמידה מרחוק קיים ניתוק רגשי וחברתי מהסביבה הלימודית, החברתית והחינוכית.

דוחות שונים (עלם, 2020; ברוקדייל, 2020; חרוב, 2020) מראים כי ישנה עלייה משמעותית בשיעור בני הנוער המצוי בסיכון. דוח של עמותת עלם מצביע על החמרה בעלייתם של מצבי סיכון, כגון בדידות, דיכאון, חרדה, שתיית אלכוהול, שימוש בסמים, אלימות פיזית, מילולית ומינית ופגיעות עצמיות בין החודשים ספטמבר-נובמבר 2020 בהשוואה ליוני-אוגוסט 2020 – החודשים בהם התלמידים עברו שוב ללמידה מרחוק. נייר עמדה של צוות בריאות שלנו, בצוותי המומחים של המשבר, מדווח כי בסקר בקרב מנהלי מרפאות וטיפול יום בבריאות הנפש בתחום ילדים ונוער דווחה ירידה בפניות בגל הראשון ועליה של 81% בפניות בגל השני ביחס לקו הבסיס. 71% דיווחו על עליה בפניות עם תכנים אובדניים. כ-60% דיווחו על עליה משמעותית בצורך בהדרכת הורים. הפרעת חרדה היא ההפרעה המשמעותית בה חלה עליה (71%) וכן עליה ניכרת בהפרעות במצב הרוח, הפרעות אכילה והפרעות התנהגות המתחילות בילדות. חלה החמרה ניכרת במצבם של ילדים למשפחות חד הוריות וילידים בחינוך המיוחד והחמרה פחותה בקרב ילדים בפנימיות. נייר עמדה שהכין מכון ברוקדייל מראה כי השירות הייעוצי-חינוכי של משרד החינוך דיווח על יותר מ-50,000 פניות בעקבות מצוקה רגשית של ילדים. משרד החינוך מכיר בכך ש"ההיבט הרגשי הוא מרכיב מרכזי בתהליכי שינוי והסתגלות ובמצבי קושי ומשבר. למשבר עלולה להיות השפעה ישירה על מצבם של ילדים ובני נוער. למצב הרגשי, המשפחתי והחברתי של הילדים השפעה רבה על הרווחה, על החוסן הנפשי שלהם ועל היכולת שלהם ללמוד ביעילות. התלמידים חווים בתקופה זו התמודדות עם שינויים וחוסר ודאות, וזקוקים לקשר אישי ולחיזוק יחסי הקרבה והאכפתיות עם צוות המורים. נוסף על כך חלק מן חווים מצוקות רגשיות ומצבי לחץ ומשבר ועלולים להיקלע למצבי סיכון. לפיכך זקוקים התלמידים לחיזוק חוסנם וחזקותיהם ולמתן מענים רגשיים וטיפוליים בהתאם לצורך" (משרד החינוך, 2020:8). המענה שמשרד החינוך מספק מתבטא בהמלצה לשמור על קשר אישי עם המחנכות ודמויות נוספות מבית הספר, הקדשת השבועות הראשונים בעת החזרה ללימודים לחיזוק היבטים רגשיים וחברתיים, למפגשים אישיים לפי הצורך, לחיזוק הקשר קהילה - בי"ס ותחושת השייכות והאמון. (שם:6).

אולם, קיים פער בין רמת ההצהרות לרמת היישום, שכן תלמידים רבים מאבדים במהלך הלמידה מרחוק קשר עם הצוות החינוכי ולעתים אף קיים קושי באיתורם (מתוך ראיונות עם מנהלי בתי ספר), אי לכך, גם בניסיון של משרד החינוך להעניק מענה להיבטים אלו, המענים אינם סבירים שכן הם מתרחשים בעיקר במדיום הדיגיטלי, כלומר "מרחוק". מרבית שהותם של התלמידים מתרחשת בין כתלי הבית או החדר. בני נוער, צעירים וצעירות זקוקים לכך שהמבוגרים בעולמם יראו אותם וישמעו אותם. דוח של עמותת עלם (2020) מראה כי "מציאות הלמידה מרחוק במשך חודשים רבים, יצרה חיץ בין עולם המבוגרים לעולמם של בני הנוער. בעולם שבו המורים והתלמידים הם לא יותר מריבועים חסרי ייחוד על מסך המחשב, אין כל אפשרות להרגיש ולהבין את אשר עובר על התלמידים. על כן, נערים ונערות רבים התייאושו". למצבים רגשיים-נפשיים אלו יש השלכות על הפן הלימודי. כך עולה ממחקרם של ברוק ופרקש (2020) המצביע על כך ש-40% מהילדים העידו כי אינם מצליחים ללמוד מהבית, ויותר מרבע מהילדים העידו כי אינם מרגישים שהמורים מתעניינים בהם בתקופה זו (גרף 11:6). התוצאה של נתק רגשי זה היא הנשירה וההיפלטות לשוק העבודה של חלק מבני הנוער. דוח של עמותת עלם מראה כי 16% מהתלמידים החילונים נשרו מבית הספר, ו-26% מבני הנוער שנשרו מהמסגרות החינוכיות החרדיות. הימצאותם של בני נוער בבית שמהווה סכנה עבורם חושף אותם עוד יותר למצבי סיכון, זאת לצד צמצום והשבתת מערכות התמיכה המלוות ילדים אלה בתקופת המשבר (ברוקדייל, 2020).

המלצות

לקראת השנה הבאה:

יש להקים לאלתר צוות שתפקידו יהיה למפות את הפערים שנוצרו במהלך השנה האחרונה ולהציע פתרונות מיידיים לסגירתם, כולל פערים לימודיים ורגשיים, ולמבחני המיון לכיתות ומגמות שונות עבור תלמידי התיכון, ובעיקר עבור התלמידים העוברים מבית הספר היסודי לחטיבות הביניים/בתי ספר חדשים.

דרך קבלת החלטות:

הכללת מורים-הורים-תלמידים בפורומים של מקבלי ההחלטות בשעת חירום. במצב הנוכחי לא ברור מי מקבל את ההחלטות בנוגע למערכת החינוך בעתות חירום: ההנחיות עמומות וסותרות וכתוצאה מכך נוצר בלבול רב בקרב כל הקבוצות המושפעות מהן. לפיכך, יש להקים פורום מיוחד שבו יתקבלו החלטות בעלות השלכות על מערכת החינוך. השילוב של מורים, מנהלים, הורים ותלמידים בפורומים של מקבלי ההחלטות יביא לשולחן את הפרספקטיבה הייחודית של כל אחת מהקבוצות ויסייע לממשלה להבין בצורה טובה יותר את המצב בשטח ואת הצרכים השונים של אוכלוסיות שונות. הכללת הנציגים גם תחזק את מידת הלגיטימיות של ההחלטות ואת הנכונות של כלל הגורמים לפעול על-פי מדיניות מוסכמת.

בתחום הלימודי:

אין לסגור את מערכת החינוך גם במקרה של סגר. מערכת החינוך מספקת לא רק מסגרת לימודית, אלא גם מסגרת של מפגש חברתי ורגשי השומר על ילדים גם ממצבי סיכון. לשם כך על משרד החינוך לצמצם כמה שניתן את ימי הלימוד מהבית.

למידה במרחבים סביבתיים פתוחים - על משרד החינוך לדאוג מראש למרחבים חלופיים ללמידה מרחוק, תוך השמשת פארקים, מוזיאונים, אתרי טבע ומוסדות עירוניים נוספים.

צמצום פערים דיגיטליים בדחיפות מתוך עיקרון של צדק חינוכי. עקרון מרכזי בעיצוב מדיניות החינוך חייב להיות העמדה במרכז של התלמידים המוחלשים, שהמשבר הבריאותי והכלכלי מרחיב את הפערים בינם לבין שאר התלמידים. לכן, במצבים של סגרים מתמשכים ומעבר ללמידה מרחוק, על משרד החינוך, הרשות המקומית או בית הספר לספק לאלתר מחשבים וציוד נלווה. כמו כן על מערכת החינוך לדאוג להנגשת משאבי למידה מקוונים בשתי השפות:

העלאת שידורי מט"ח לאפיק שידור לא-אינטרנטי/ תרגום מלא של חומרי הלימוד המקוונים לערבית/ פיתוח תוכן לימודי חדש מותאם למצבי חירום. כמו, למשל, מילוני מונחים שיעזרו בהבנת התוכן הלימודי הקיים, משימות שאינן קשורות רק לרכישת ידע, פעילויות המתאימות למסגרת משפחתית וקבוצות לימוד בזום (המאפשרות לכל תלמיד זמן שאלות והדרכה משלו, מה שיאפשר גם העסקה של כוח אדם שנמצא כרגע בחל"ת או בחוסר תעסוקה).

מסגרות לימוד חלופיות לאוכלוסיות חסרות נגישות. קיימות בשוק תוכניות לימוד מסחריות שיכולות לשמש קבוצות ללא נגישות לאינטרנט (למשל, לימודי אנגלית אצל תומר ברץ, שימוש בתכנים הלימודיים של מיכל זק וכדומה). ניתן להנגיש אותן לקהל היעד הרלוונטי ולספקן ללא עלות לתלמידים. **אספקת ציוד טכנולוגי וגישה אינטרנטית לתלמידים,** סטודנטים ומורים ביישובים הבלתי-מוכרים בנגב, בחינוך המיוחד, באוכלוסייה החרדית, במזרח ירושלים ובאוכלוסיית מבקשי המקלט. אחת מאפשרויות הפעולה היא השימוש באוטובוסים: ברוב האוטובוסים של מערך התחבורה הציבורית פועל כיום חיבור לאינטרנט באמצעות מודם סלולרי. התחבורה הציבורית מושבתת חלקית בימים אלה ולכן ניתן להציב אוטובוסים בצמוד לכפרים בלתי-מוכרים, ביישובים חרדיים ומקומות אחרים שבהם אין תשתית אינטרנטית ראויה. השימוש בשיטה זו כבר נוסה במדינות אחרות. באופן ספציפי יותר ליישובים בנגב (על בסיס דוח של "אג'יק-מכון הנגב"): ביישובים המוכרים שיש בהם אינטרנט קווי יש להגדיל את נפח החיבור, ואילו ביישובים הבלתי-מוכרים שאין בהם אינטרנט קווי, יש לאפשר הגדלה של מספר האנטנות הסלולריות כדי להבטיח גישה לרשת.

איסוף נתונים על הלמידה מרחוק. מעקב סטטיסטי אחר שיעור בעלי הגישה ללמידה מקוונת בכל האוכלוסיות כמו גם הערכה של מידת הצלחתה בקרב תלמידים בעלי נגישות. **הקמת "חדר מצב" מיוחד לחברה הערבית,** בשילוב תתי-ועדות שכונתיות לניטור ומעקב, במיוחד אחר תלמידים בעלי מוגבלויות.

צמצום מפגשים בין תלמידים בחטיבות הביניים והתיכונים - תלמידים בחינוך העל-יסודי, חטיבות ותיכונים ילמדו לפחות יומיים בשבוע בבית הספר (בהתאם למתווה הנוכחי), אך בקפסולות סגורות. גודל כל כיתה לא יעלה על 18 תלמידים (כנדרש כיום על פי הנחיות משרד הבריאות). המשמעות של החלטה זאת היא שגודל הקבוצה הממוצע יהיה בסביבות 15 תלמידים).

על מנת להתגבר על המחסור בכיתות אפשר לעשות שימוש בחדרי לימוד עודפים והשמשת שטחי לימוד בבתי ספר קיימים, ושימוש במתקנים ציבוריים סמוכים לבתי הספר. כמו גם הפעלת בתי הספר היסודיים בשעות שלפני הצהריים ובתי הספר העל יסודיים בשעות אחר הצהריים והפעלת משמרת שנייה. על מנת להתגבר על מחסור במורים יש לקצר את מספר השעות השבועיות הנלמדות, הסתייעות במורות פורשות ומדריכים בחינוך הלא פורמאלי.

לצד לימודים בכיתות יש ליצור מפגשים של המורים/ות עם תלמידיהם באוויר הפתוח. מפגשים של שעתיים עם קבוצות תלמידים שונות כל פעם. כמו גם יצירת מסגרות בטוחות לפעילות גופנית של התלמידים.

צמצום בחינות הבגרות - בשל המצב יש לצמצם מאד את בחינות הבגרות ולהגיע להסדר עם מוסדות ההשכלה הגבוהה של הערכה חלופית.

בפן הרגשי-חברתי:

חונכות אישית - על מנת לשמור על קשר אישי עם התלמידים יש ליצור מערך שבו לכל תלמיד יהיה חונך. חשוב לבסס קשר אישי וליצור סביבה תומכת לצרכים הרגשיים והחברתיים של התלמידים. ניתן לעשות שימוש במורים מקצועיים שאינם מורים/ות מחנכים למילוי צורך זה. לצורך כך יש אפשרות לנצל את השעות הפרטניות שהן חלק מרפורמת "אופק חדש" ו"עוז לתמורה".

ביטחון תזונתי - החזרה מיידית לפעולה של מפעל ההזנה לתלמידים ממשפחות נזקקות. בנוסף, יש להרחיב את המפעל לכל התלמידים העומדים בדרישות חוק ארוחה חמה ותלמידים במסגרות חינוכיות אחרות הסובלים מחוסר ביטחון תזונתי. כל עוד הסגר נמשך, יש להעביר ארוחה חמה אחת ביום לבתי התלמידים או לספק להם תלושי מזון או כל פתרון אחר. בטווח הארוך יותר, יש לפתח פתרון לאומי כולל לחוסר הביטחון התזונתי בישראל ולא להישען על מפעלות צדקה ועמותות חברה אזרחית. מדובר בצורך בסיסי ויומיומי של ציבור גדול בארץ.

שמירה על אוכלוסיות בסיכון - מורים ותלמידים בסיכון יילמדו וילמדו מהבית ויזכו לתמיכה בתהליך.